

УДК 159.922.62-056.29

DOI 10.32626/2413-2578.2020-15.220-230

І.В. Чухрій

chukhriinna@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6189-7873>

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ МОЛОДІ З ПОРУШЕННЯМИ ФУНКЦІЙ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

Відомості про автора: Чухрій Інна Володимирівна, кандидат психологічних наук, доцент, кафедра психології та соціальної роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна. У колі наукових інтересів: проблема психологічних механізмів соціальної адаптації молоді з порушеннями функцій опорно-рухового апарату, психологічна корекція проявів дезадаптованості молоді з обмеженнями життєдіяльності, психоаналітична терапія молоді з порушеннями функцій опорно-рухового апарату. E-mail: chukhriinna@gmail.com

Contact: Chukhrii Inna Volodymirivna, PhD of Psychology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology and Social Work at M. Kotsiubynsky Vinnytsia State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine. Academic interests: the issue of psychological mechanisms of social adaptation of young people with motor disorders, psychological correction of maladaptation manifestations of young people with disabilities, psychoanalytic therapy of young people with motor disorders. E-mail: chukhriinna@gmail.com

Відомості про наявність друкованих статей: Чухрій І.В. Особливості соціально-психологічної дезадаптованості та адаптованості молодих людей з порушення функцій опорно-рухового апарату. /І.В.Чухрій// Наука і освіта. – 2016р.; с. 203-210. Чухрій І.В. Диагностика психологических механизмов социальной адаптации лиц молодого возраста /И.В.Чухрій// Диалог. Психологический и соціально-педагогический журнал. – Республиканское унитарное предприятие "Издательство "Пачатковая школа", Минск, 2018., – №3.– с. 83-95. Czuchrij Inna, Cerhy adaptacji społecznej młodzieży z zaburzeniami funkcji układu mięśniowo-szkieletowego w wyniku dysontogenezy. Europe an humanities studies: State and Society/ Europejskie studia humanistyczne: Państwo I Społeczeństwo. Issue 1 (I). 2019. (Poland-Ukraine). P. 261-274. Shevtsov A., Chuhrii I. Psychological mechanisms of social adaptation of young disabled people. / A.Shevtsov, I.Chuhrii // American Journal of Applied and Experimental Research. №3(6). – New york NY, USA, 2017, с.6-14.

Чухрій І.В. Психологічні механізми соціальної адаптації молоді з порушеннями опорно-рухового апарату. У статті представлено результати емпіричного дослідження психологічних механізмів соціальної адаптації молоді з порушеннями функцій опорно-рухового апарату. За результатами процесу фактизації результатів дослідження виявлено факторну структуру основних психологічних механізмів соціальної адаптації досліджуваних. Також, у статті представлені результати порівняльного аналізу особливостей психологічних механізмів соціальної адаптації молоді з обмеженнями життєдіяльності і молоді з типовим розвитком. Встановлені основні компоненти факторної структури молоді з порушеннями функцій опорно-рухового апарату: «Я-орієнтований», «Деадаптивний», «Адаптивно-раціональний», «Приспосувальний» та «Емоційно-компромісний». Встановлено, що у факторних структурах молоді з типовим розвитком та молоді з порушеннями функцій опорно-рухового апарату є суттєві відмінності. Зокрема, «Я-орієнтований фактор» виявлений і у обох виборках, проте характерною відмінністю є позиція «Я-фізичного» компоненту зазначеного фактору. Також, за результатами дослідження встановлено, що у молоді з обмеженнями життєдіяльності переважають деадаптивні факторні структури, що потребує спеціальних заходів психологічної допомоги спрямованих на подолання деадаптивних стратегій та вироблення адаптивних проявів механізмів соціальної адаптації.

Ключові слова: молоді люди з порушеннями функцій опорно-рухового апарату, психологічні механізми соціальної адаптації, факторний аналіз, емпіричне дослідження, адаптивні стратегії психологічних механізмів.

Чухрий И.В. Психологические механизмы социальной адаптации молодежи с нарушениями опорно-двигательного аппарата. В статье представлены результаты эмпирического исследования психологических механизмов социальной адаптации молодежи с нарушениями функций опорно-двигательного аппарата. По результатам процесса фактизации результатов исследования выявлено факторную структуру основных психологических механизмов социальной адаптации испытуемых. Также, в статье представлены результаты сравнительного анализа особенностей психологических механизмов социальной адаптации молодежи с ограничениями жизнедеятельности и молодежи с типичным развитием. Установлены основные компоненты факторной структуры молодежи с нарушениями функций опорно-рухового аппарата: «Я-ориентированный», «деадаптивные», «Адаптивно-рациональный», «Приспособительный» и «Эмоционально-компромиссный». Установлено, что в факторных структурах молодежи с типичным развитием и молодежи с

нарушениями функций опорно-двигательного аппарата есть существенные различия. В частности, «Я-ориентированный фактор» обнаружен и в обоих выборках, однако характерным отличием является позиция «Я-физического» компонента указанного фактора. Также, по результатам исследования установлено, что у молодежи с ограничениями жизнедеятельности преобладают дезадаптивные факторные структуры, что требует специальных мер психологической помощи направленных на преодоление дезадаптивных стратегий и выработки адаптивных проявлений механизмов социальной адаптации.

Ключевые слова: молодые люди с нарушениями функций опорно-двигательного аппарата, психологические механизмы социальной адаптации, факторный анализ, эмпирическое исследование, адаптивные стратегии психологических механизмов.

Chukhrii Inna. The psychological mechanisms of social adaptation of young people with motor disorder. The paper presents the results of an empirical study of the psychological mechanisms of social adaptation of young people with motor disorder.

The factorization of data obtained on the results of an empirical study was examined. The main components of the factor structure of the people under research are found out. A comparative examination of the features of the psychological mechanisms of social adaptation of young people with motor disorders and young people with typical development is considered. It has been established, that there are significant differences in the factor structures of young people with typical development and young people with motor disorders. The factor structure of young people with motor disorders consists of five factors: "Self-oriented factor", "Maladaptive", "Adaptively-rational", "Adaptive" and "Emotionally-compromise". It has been established that the "Self-oriented factor" is found among young people with typical development as well, however, the specific difference is the position of "Self-physical" component described above factor. In the factor structure of young people with disabilities Self-physical occupies a leading position, and among young people with typical development - insignificant. Since the Self-physical is inherent to personality structures in earlier periods of development, it is expected that a motor disorders stimulates the regressive development processes. Statistical differences upon the indications of such components of the Self-concept of young people with disabilities and typical development as a Self-family and Self-student are found out. That can be connected with the peculiarities of the development of young people, in particular, the difficulty of creating own families by young people with disabilities and differences in education.

It has also been stated that according to the result of the study the young people with disabilities have the prepotence of maladaptive factor structures, which requires special psychological support aimed at overcoming

maladaptive strategies and developing adaptive manifestations of the mechanisms of social adaptation.

Keywords: young people with motor disorders, psychological mechanisms of social adaptation, factor analysis, empirical research, adaptive strategies of mechanisms of social adaptation.

Постановка проблеми. Впровадження на державному рівні програм соціально-психологічної адаптації молоді з обмеженнями життєдіяльності виявило ряд необхідних для наукового розгляду питань, зокрема проблеми сформованості психологічних механізмів соціальної адаптації у зазначеній категорії населення. Дослідження психологічних механізмів соціальної адаптації молоді з обмеженнями життєдіяльності та їх адаптивних та дезадаптивних проявів сприятиме ефективній розробці програм психологічної допомоги молодим людям при подоланні ряду проблем, які виникають у: професійній сфері (працевлаштування, професійна адаптація, професійне становлення та досягнення професійного успіху), у сфері сімейної взаємодії (встановлення близьких стосунків та формування сім'ї) та особистісному розвитку (розвиток ідентичності). За допомогою дослідження психологічних механізмів соціальної адаптації є можливим виокремлення особистісних адаптивних/ дезадаптивних структур молоді з обмеженнями життєдіяльності і подальше прогнозування розвивальної та психокорекційної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи проблему психологічних механізмів варто зауважити, що неможливо розглядати особистість відокремлено від соціальної взаємодії, так Боулбі Дж., Кляйн М., Фрейд А., Шпіц Р. [8]. підкреслювали важливість впливу соціальних взаємостосунків на формування особистісних структур людини.

Важливим питанням є розрізнення понять психічних та психологічних механізмів. Так Фрейд З. та Налчаджян А. розглядали в своїх наукових концепціях саме психічні механізми. Фрейд З. здебільшого описував механізми психічного захисту, а Налчаджян А. визначав психічні механізми адаптації [2; с.152].

В науковій праці Шевцова А., Чухрій І., психічні механізми адаптації описані як такі, що формують психічні властивості, які дають можливість адаптуватися до зовнішнього середовища у різних його проявах, тобто забезпечують психічне здоров'я, а психологічні механізми більше тяжіють до процесів, що пов'язані саме зі соціальним адаптуванням, джерелом якого є активність особисті[11; с. 6-14].

Проблема психологічних механізмів адаптації до нових умов розкривається в наукових роботах С. Максименка. Науковець зазначає, що механізми пристосування, що виникають в процесі адаптування, постійно актуалізуються і використовуються в схожих ситуаціях,

змінюються в структурі особистості і стають підструктурами її характеру [1; с. 3].

На думку Парсона Т. соціалізація здійснюється за допомогою трьох основних видів механізмів: пізнавальних, захисних та механізмів пристосування [2].

Проблема психологічних механізмів соціальної адаптації розкрита також у наукових роботах Розума С., Обухова Л., які описували наслідування як найважливіший механізм соціалізації та соціальної адаптації [4]. Уотсон Д., Тард Г. та Торндайк Е. визначали наслідування як універсальний закон суспільного життя [8]. В психологічній концепції запропонованій Ж.Піаже наслідування (в його термінології – імітація) визначається як основний механізм формування психічних образів та символічного, репрезентативного мислення [3; с. 266].

Є. Хейм описуючи копінг-механізми та їх функціонування в процесі соціальної адаптації особистості, виділяють, зокрема: когнітивні, емоційні та поведінкові механізми.

Методологічна основа психологічного дослідження та особливості корекційної роботи з особами з обмеженнями життєдіяльності описані в наукових роботах Виготського Л., Синьова В., Синьової Є., Фомічової Л., Шеремет М. Шевцова А., Шульженко Д. та інших вітчизняних та зарубіжних науковців [6].

У наукових роботах Шевцова А. та Чухрій І. описана структура та компонентний склад психологічних механізмів соціальної адаптації молоді з порушеннями функцій опорно-рухового апарату [11; с. 6-14].

Метою статті є визначення основних факторних структур психологічних механізмів соціальної адаптації молоді з порушеннями функцій опорно-рухового апарату, для подальшого визначення основних векторів психологічної допомоги та психокорекції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження психологічних механізмів соціальної адаптації молоді з порушеннями функцій опорно-рухового проводилося відповідно до моделі емпіричного дослідження зазначеної проблеми. Опорною структурою дослідження була модель соціальної адаптації молоді з порушеннями функцій опорно-рухового апарату Шевцова А., Чухрій І. [6; 14]. До компонентного складу моделі емпіричного дослідження психологічних механізмів соціальної адаптації молодих людей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату увійшли такі блоки з методами дослідження: 1) дослідження структури особистості (Я-концепції) молодої людини з порушеннями функцій опорно-рухового апарату: Методика дослідження особливостей Я-концепції молоді з обмеженнями життєдіяльності Чухрій І.В. [10; с. 48-51]; 2) дослідження соціальної адаптації молодої людини з порушеннями функцій опорно-рухового апарату: Анкета (збір особистих даних молоді з обмеженнями життєдіяльності) Чухрій І. та Методики діагностики соціально-психологічної адаптації К.Роджерса і Р.Даймонда; 3) комплексне

дослідження психологічних механізмів соціальної адаптації молоді людини з порушеннями функцій опорно-рухового апарату: Діагностика психологічних механізмів соціальної адаптації Чухрій І.В. [5; с.83-95]; Методика діагностики копінг-механізмів Хейма Е. (E. Heim); Опитувальник Плутчика Келлермана Конте / Методика Індекс життєвого стилю Методика (Life Style Index, LSI) / Тест для діагностики механізмів психологічного захисту; 4) дослідження компонентів психологічних механізмів соціальної адаптації молоді людини з порушеннями функцій опорно-рухового апарату: поведінкового, комунікативного, емоційно-афективного та мотиваційно-вольового, пізнавального: Діагностика провідних тенденцій поведінки в реальній групі та уявлень про себе Методика "Q- Сортування" В.Стефансона, Методика діагностики типу поведінки в конфлікті К.Томаса (адаптація Н.В. Грішиної), Діагностика рівня соціальної фрустрації Л. І. Вассермана (модифікація В.В. Бойка), Методики «Шкала самооцінки» (Ч.Д.Спілберга, Ю.Л. Ханіна), Методика діагностики показників і форм агресії А.Басса та А. Дарки адаптація А.К. Осницького, Методика диференціальної діагностики депресивних станів В. Зунге (модифікованої Т.І. Балашовою), шкали методик: Методика діагностики копінг-механізмів Е. Хейма (E. Heim), Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда [3].

Експериментальною базою дослідження стали: Вінницький державний педагогічний університет імені М.М.Коцюбинського, Вінницький соціально-економічний інститут Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», Вінницький міський центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Гармонія», Вінницький міжрегіональний центр професійної реабілітації інвалідів «Поділля», Вінницький обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Обрій», Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (м.Київ), Вінницький національний медичний університет ім. М.М.Пирогова; Вінницький обласний клінічний госпіталь ветеранів війни; ГО «ВА Асоціація ветеранів, інвалідів війни та волонтерів АТО»; ГО «Паросток.

У дослідженні взяли участь 576 молодих людей з типовим розвитком та порушеннями функцій опорно-рухового апарату.

Отримані в результаті дослідження емпіричні дані були оброблені і для укрупнення досліджуваних характеристик було застосовано процедуру факторного аналізу.

Процедура факторизації – метод головних компонент з Varimax обертанням – була використана у два етапи. На першому, застосовували нормалізацію Кайзера із власним числом 1, обчислюючи загально можливу кількість факторів. На другому, повторювали процедуру за методом кам'янистого осипу Кеттела, обмежуючи їх кількість. Після цього було проведене інтерпретування отриманих факторів.

На першому етапі ми отримали факторні структури осіб з порушеннями функцій опорно-рухового апарату (Табл.1). За вказаною вище процедурою в експериментальній групі осіб було виділено 5 факторів, що описували 76,4 % дисперсії, перші три з яких описували по 19%, 18% і 17% - відповідно. Інші два суттєво слабші фактори склали відповідно 12% і 10%.

Перший фактор – 19% загальної дисперсії склався з характеристик сприйняття власного Я, на перше місце в якому виходять сприймання себе в сім'ї (0,90), у професійній сфері (0,87) та сприймання фізичного (й, насамперед, тілесного) Я (0,81). Даний фактор ми назвали «Я-орієнтований».

Другий фактор – 18% загальної дисперсії – пов'язаний з агресивно-депресивно-тривожними станами при дезадаптивних проявах. Як бачимо, у ньому інтегрувалися різні характеристики, пов'язані з негативними життєвими проявами: регресія і депресивність (по 0,73), показник загальної дезадаптації (0,70), особистісна тривога (0,65) і базові складові, пов'язані з агресивністю – інтегральний показник агресії (0,59), почуття провини (0,56) і ворожість (0,53). Даний фактор ми назвали «Дезадаптивний».

Третій фактор визначає 17% загальної дисперсії. Він виявився певною мірою протилежним попередньому фактору й був названий за домінуючими характеристиками «Адаптивно-раціональний». На першому місці за навантаженням тут вийшли показники інтегральної адаптованості (0,81), раціоналізації (0,76) і компенсації (0,70). З іншого боку до нього долучилися з негативним коефіцієнтом (приставкою «НЕ») показники реактивної тривожності (-0,60) і фрустрованості (-0,53).

Четвертий фактор характеризується найменшою кількістю показників - двома, проте їх значення, що відносяться до способів поведінки в конфліктних ситуаціях, виявилися досить високими й взаємопов'язаними – несуперництво (-0,92) і пристосування (0,84). Тож і назву даний фактор отримав відповідно характеристикам «Пристосувальний».

Таблиця 1

Пяти-факторна структура психологічних механізмів соціальної адаптації/дезадаптації молоді з порушеннями функцій опорно-рухового апарату

Фактори	Дисперсії (у%)
«Я-орієнтований»	18,62
«Дезадаптивний»	18,28
«Адаптивно-раціональний»	17,35
«Пристосувальний»	11,93
«Емоційно-компромісний»	10,22
<i>Усього</i>	<i>76,40</i>

П'ятий фактор за домінуючими характеристиками був названий «Емоційно-компромісний». Його основу складають показник неадаптивних копінг-стратегій Б (0,78), серед яких пригнічення емоцій, покірність, самозвинувачення тощо. Вони пов'язані з бажанням компромісу (0,72) й небажанням виявляти власну активність, спрямовану на співпрацю з оточенням (-0,67).

У підсумку маємо 2 фактори, що характеризують позитивну спрямованість осіб з порушеннями функцій опорно-рухового апарату й 3, що характеризують їхню негативну спрямованість.

Відповідно до принципів спеціальної психології, з метою визначення вектору психокорекційної роботи з молоддю з обмеженнями життєдіяльності, було проведено дослідження психологічних механізмів соціальної адаптації молоді з типовим розвитком. В контрольній групі досліджуваних, молодих людей з типовим розвитком (Табл. 2), факторна структура виявилася схожою, проте з деякими відмінностями. Усього було визначено 4 фактори, які охоплюють 78,3% дисперсії.

Перший фактор склав 23% загальної дисперсії, другий і третій – по 20%, четвертий найслабший із значимих факторів відповів 15% загальної дисперсії.

Перший фактор отримав назву «Деадаптовано-відчужено-тривожний» за назвами найсильніших показників, що до нього включені. Інтегральний показник деадаптованості становив 0,85. Слідом за ним йдуть неприйняття інших (0,84) й неприйняття себе (0,79). Далі слідують показники спрямованості на зовнішній комфорт (0,76) й відчуття емоційного дискомфорту (0,73). Наступними – показники особистої і реактивної тривожності (0,68 і 0,67 відповідно).

Другий фактор майже повністю відповідає першому у попередній факторній структурі й також може бути названий «Я-орієнтований». Його вага, як і наступного фактору, склала 20%. Найсильніший показник аналогічний попередній факторній структурі – «Я – сімейне» (0,89). Однак його специфікою, у порівнянні з особами з проблемами опорно-рухового апарату, є менша значущість показника «Я – фізичне» – 5-те місце за значимістю (0,74). На друге місце вийшло «Я – внутрішнє» (0,87).

Третя група показників у своїй більшості пов'язана з захисними механізмами – 6 з 8 включених до неї показників: регресія (0,76), компенсація (0,75), неприйняття (0,73), раціоналізація (0,68), залежність (0,61) і гіперкомпенсація (0,60). Інші два відносяться до непрямих складових агресивності – ворожості (0,65) і почуття провини (0,63). Те, на захист від чого механізми, в принципі, й спрямовані. Таким чином, даний фактор ми назвали «Адаптивно-захисний».

Четвертий фактор, найслабший серед виділених, склав 15% загальної дисперсії. Його ми віднесли до «Адаптивно-конструктивного», оскільки основні складові показники (5 елементів) характеризують виключно конструктивний бік адаптованості – її інтегральний показник

(0,82), прийняття себе й інших (0,78 і 0,72 відповідно), емоційний комфорт (0,70) і домінування (0,66).

У підсумку для осіб з типовим розвитком маємо 4-факторну структуру, в якій зафіксовано їх основні психологічні механізми соціальної адаптації.

Таблиця 2

Чотирьох-факторна структура психологічних механізмів соціальної адаптації/дезадаптації молоді з типовим розвитком

Фактори	Дисперсії (%)
«Деадаптивно-відчужено-тривожний»	22,51
«Я-орієнтований»	20,36
«Адаптивно-захисний»	20,24
«Адаптивно-конструктивний»	15,17
Усього	78,29

Варто відзначити основні відмінності у факторній структурі осіб з типовим розвитком та порушеннями функцій опорно-рухового апарату. По-перше, захисні механізми в осіб з типовим розвитком виділені в окремий фактор, який пов'язується насамперед з адаптацією. У факторній структурі молоді з порушеннями функцій опорно-рухового апарату захисні механізми пов'язуються з особистісною тривожністю, агресивністю, в цілому – з інтегральною дезадаптацією. По-друге, показники способів поведінки в конфліктах взагалі не стали значимими для молоді з типовим розвитком, тобто значимо не увійшли до жодного фактору ($|\text{показник}| < 0,40$). Для молоді з обмеженнями життєдіяльності вони значимо увійшли одразу у два фактори – «приспосувальний» і «емоційно-компромісний».

Рис.1. Факторні структури за показниками дослідження психологічних механізмів соціальної адаптації молоді з порушеннями функцій опорно-рухового апарату та типовим розвитком

Для виявлення статистичних відмінностей у показниках психологічних механізмів соціальної адаптації молоді з типовим розвитком та молоді з обмеженнями життєдіяльності, було проведено порівняльний аналіз даних. При застосуванні непараметричного статистичного U-критерія Манна-Уїтні встановлено, що у молоді з порушеннями функцій опорно-рухового апарату значущі відмінності за шкалами «почуття провини», «суперництво», «особистісна та реактивна тривога» (переважно показники особистісної тривоги) та в показниках Я-концепції особистості: Я-сімейне і Я-учнівське).

Висновки дослідження. За результатами представленого у статті емпіричного дослідження, зокрема результатів факторного аналізу даних дослідження, встановлено, що у факторних структурах молоді з типовим розвитком та молоді з порушеннями функцій опорно-рухового апарату є суттєві відмінності. Факторна структура молоді з порушеннями функцій опорно-рухового апарату складається з п'яти факторів: «Я-орієнтованого», «Деадаптивного», «Адаптивно-раціонального», «Пристаювального» та «Емоційно-компрісного». Встановлено, що «Я-орієнтований фактор» виявлений і у молоді з типовим розвитком, проте характерною відмінністю є позиція «Я-фізичного» компоненту зазначеного фактору. Я-фізичне у факторній структурі молоді з обмеженнями життєдіяльності займає провідну позицію, а у молоді з типовим розвитком – несуттєву. На думку Г.Крайга [7] до компонентного складу Я-концепції молодої людини налужать такі структури як Я-особистісне, Я-професійне та Я-сімейне, а Я-фізичне притаманне більш раннім періодам розвитку людини. Тобто, порушення функцій опорно-рухового апарату стимулюють регресивні процеси, що позначаються в структурі особистості [9].

Виявленні статистичні відмінності за такими компонентами Я-концепції як Я-сімейне та Я-учнівське. Що може бути пов'язано з особливостями розвитку молоді, зокрема складністю створення власної сім'ї молоді з обмеженнями життєдіяльності та відмінностями у навчанні.

Також, за результатами дослідження встановлено, що у молоді з обмеженнями життєдіяльності переважають дезадаптивні факторні структури, що потребує спеціальних заходів психологічної допомоги спрямованих на подолання дезадаптивних стратегій та вироблення адаптивних проявів механізмів соціальної адаптації.

Бібліографія

1. Максименко, С., Максименко, К., Главник, О. (2003). Адаптація дитини до школи. Київ: Мікрос.
2. Налчаджян, А. (2010). Психологическая адаптация: механизмы и стратегии. Москва: Эксмо.
3. Райгородский, Д. (2009). Энциклопедия психодиагностики. Психодиагностика взрослых. Самара: Издательский Дом «Бахрах-М».

4. **Розум, С.И. (2006).** Психология социализации и социальной адаптации человека. Санкт-Петербург: Речь.
5. **Чухрий, И.В. (2018)** Диагностика психологических механизмов социальной адаптации лиц молодого возраста. Диалог. Психологический и социально-педагогический журнал. Минск: Республиканское унитарное предприятие "Издательство "Пачатковая школа". №3. с. 83-95.
6. **Шевцов, А.Г. (2009).** Освітні основи реабілітології. Київ: «МП Леся».
7. **Grace, Craig, Don, Baucum (2002).** Human development. Prentice-Hall.
8. **Larry Hjelle-Daniel, Ziegler (1992).** Personality theories: basic assumptions, research, and applications. McGraw-Hill.
9. **Tyson, Ph., Tyson, R. (1993).** Theories of Development: an integration. Yale University Press.
10. **Chukhrii, I.** Researching of youth self-concept with the musculoskeletal system disorders. The scientific heritage. № 32 (2019).P.3. Budapest.Hungary. P.48-51. <http://tsh-journal.com/wp-content/uploads/2019/03/VOL-3-No-32-32-2019.pdf>
11. **Shevtsov, A., Chuhrii, I. (2017).** Psychological mechanisms of social adaptation of young disabled people. American Journal of Applied and Experimental Research. №3(6). New York NY. USA. P.6-14. <http://online.fliphtml5.com/vuiiz/ltqf/#p=9>

References

1. **Maksymenko S., Maksymenko K., Glavlyk O. (2003)** Adaptation of the child to school. Kyiv:Mikros [In Ukrainian].
2. **Nalchajyan A. (2010)** Psychological Adaptation: Mechanisms and Strategies. Moscow: Eksmo. [In Russian].
3. **Rajgorodskij, D. (2009)** Jenciklopedija psihodiagnostiki. Psihodiagnostika vzroslyh. Samara: Izdatel'skij Dom «Bahrah-M». [In Russian].
4. **Rozum, S.Y. (2006).** Psy`xology`ya socy`aly`zacy`y` y` socy`al`noj adaptacy`y` cheloveka. Sankt-Peterburg: Rech`. [In Russian].
5. **Chuhrij, I.V. (2018)** Diagnostika psihologicheskikh mehanizmov social'noj adaptacii lic mladogo vozrasta. Dialog. Psihologicheskij i socyal'no-pedagogicheskij zhurnal. Minsk: Respublikanskoe unitarnoe predpriyatie "Izdatel'stvo "Pachatkovaja shkola". №3. S. 83-95. [in Belorussian].
6. **Shevtsov A. (2009)** Educational fundamentals of rehabilitation.. Kyiv: "MP Lesia". [In Ukrainian].
7. **Grace, Craig, Don, Baucum (2002).** Human development. Prentice-Hall. [in USA].
8. **Larry Hjelle-Daniel, Ziegler (1992).** Personality theories: basic assumptions, research, and applications. McGraw-Hill. [in USA].
9. **Tyson, Ph., Tyson, R. (1993).** Theories of Development: an integration. Yale University Press. [in USA].
10. **Chukhrii, I.** Researching of youth self-concept with the musculoskeletal system disorders. The scientific heritage. № 32 (2019).P.3. Budapest.Hungary. P.48-51. [in Hungary].
11. **Shevtsov, A., Chuhrii, I. (2017).** Psychological mechanisms of social adaptation of young disabled people. American Journal of Applied and Experimental Research. №3(6). New York NY. USA. P.6-14. [in USA].

Received 25.10.2019

Accepted 25.11.2019